

buis van zijn „wil”, dat onmogelijk pogen kon niet slagen en is niet geslaagd. De rechter bleef als van ouds zelfstandig recht scheppen. Alleen maar, men durfde het nu zoo niet meer te zeggen. „Cela se fait tous les jours, mais il n'est pas bon de l'écrire et il serait mauvais de l'enseigner”, was reeds een goede dertig jaar geleden in Frankrijk de opinie in juridische kringen. Maar dat schuilevinkje spelen heeft ook reeds uitgediend. De rechter schept naast het volk en de Overheid zijn eigen rechterlijk recht, hij deed het voorheen en hij doet het thans, omdat de aard van het rechtsleven niet anders gedooft.

Hoe ook alzoo door allerlei invloed van feitelijke machtsusurpatie of valsche theorie vermomd, de levende werkelijkheid heeft steeds voor het handhaven van een deugdelijke privaatrechtsorde drie zelfstandige bronnen van positief privaatrecht noodig gehad: het volk zelf, de Overheid en den rechter. Waar één dier drie werd in den hoek gedrongen, leed de rechtsorde schade.

Voordat ik nu overga tot het neteligst deel van mijn betoog, tot de poging om vonnis te wijzen op de *actio finium regundorum*, door alle drie beurtelings ingesteld, in onzen tijd meest door volk en rechter, heb ik nog ééne opmerking te maken.

Immers het beeld der historische en levende werkelijkheid, dat ik U trachtte te schetsen, is nog niet volledig. Historie en werkelijkheid geven nog een trek, die regelmatig terugkeert en dien wij niet mogen veronachtzamen.

Tot nu toe heb ik steeds gesproken over het positief recht, het geheel der objectieve regelen, die op het gebied van het privaatrecht onze gedragingen beheerschen. De bronnen, die ik U noemde, waren bronnen van positief recht, d.i. van recht, dat genoegzame vastheid en grijpbaarheid heeft verkregen, om als geldende norm voor de practijk te kunnen dienen. Er zijn er altoos geweest, die meenden, dat daarachter niets meer lag, maar die meening ziet bij den dag haar aanhang slinken. Allerwege wordt thans onder de vooraanstaande mannen „la renaissance du droit naturel” met of zonder dien